

Petran
Kockelkoren

Illustratie:
Martyn F.
Overweel

In de vorige eeuw raakte de ontwikkeling van nieuwe technieken in een stroomversnelling die nu culmineert in de productie van materialen op nanoschaal. Door atomen op een voorheen ongekende wijze te rangschikken ontstaan zichzelf reparerende materialen, die bijvoorbeeld worden toegepast in de vliegtuigbouw. De productie van kunst huid die versmelt met beschadigd weefsel is ook nieuw, net als die van minuscule robots die helend werk zullen gaan doen in de menselijke bloedbaan. Uiterst welkom allemaal. Toch zijn we niet onverdeeld gelukkig met de invloed van techniek op ons leven. Wat mankeert eraan?

Techniekfilosofen van het eerste uur, zoals de Amerikaan Lewis Mumford, de Fransman Jacques Ellul en de Duitser Martin Heidegger, zagen techniek toch vooral als een vervreemdende macht. Techniek vertegenwoordigt voor hen het regime van getal en maat waaraan alle ervaringen dreigen te worden onderworpen, met als gevolg de standaardisering van objecten, de gelijkschakeling van mensen en de nivellering van cultuurverschillen. Door massale productietechnieken ligt een wereldwijde homogene consumentencultuur in het verschiet. Zelfs al zijn veel mensen daar tegenwoordig niet meer zo bang voor, men denkt wel dat de techniek steeds meer van hetzelfde zal bieden: overal in de wereld zetten Philips, Nike, Sony, en McDonalds de toon. Techniek staat in toenemende mate in het teken van gemak en genot, maar in plaats van mensen daardoor te individualiseren maakt ze hen eerder aan elkaar gelijk.

mige bejaardenvariant met grote voorkeurknoppen en als ghettoblaster voor de hiphop-generatie. Technische apparaten kunnen dus eindeloos worden gediversifieerd voor verschillende doelgroepen. Maar ontsnappen we daarmee aan gelijkschakeling? Door design-classics of lifestyle-ikonen om ons heen te verzamelen laten we ons op een bepaalde manier kennen. Dat is de oppervlakkige invloed die alleen van de buitenkant van een apparaat uitgaat. Daarnaast bestaat een dieper niveau van beïnvloeding, waarop apparaten ons gedrag sturen. De mobiele telefoon verdraagt door zijn vormgeving misschien tot welke groep we willen behoren, maar hij herschikte ook drastisch onze manier van communiceren.

Sommige technieken brengen ons dichterbij elkaar of isoleren ons juist. Hoe ze uitpakken kan per cultuur verschillen. De breedbandtelefoon waarmee je ook visueel in contact treedt met je gesprekspartner sloeg enorm aan in Japan maar nauwelijks in Europa, vermoedelijk omdat de scheidslijnen tussen privé en publiek in verschillende culturen anders worden getrokken. Zo bezien kan lokale inbedding van techniek tot grotere culturele diversiteit leiden in plaats van tot wereldwijde eenvormigheid.

Techniekcultuur

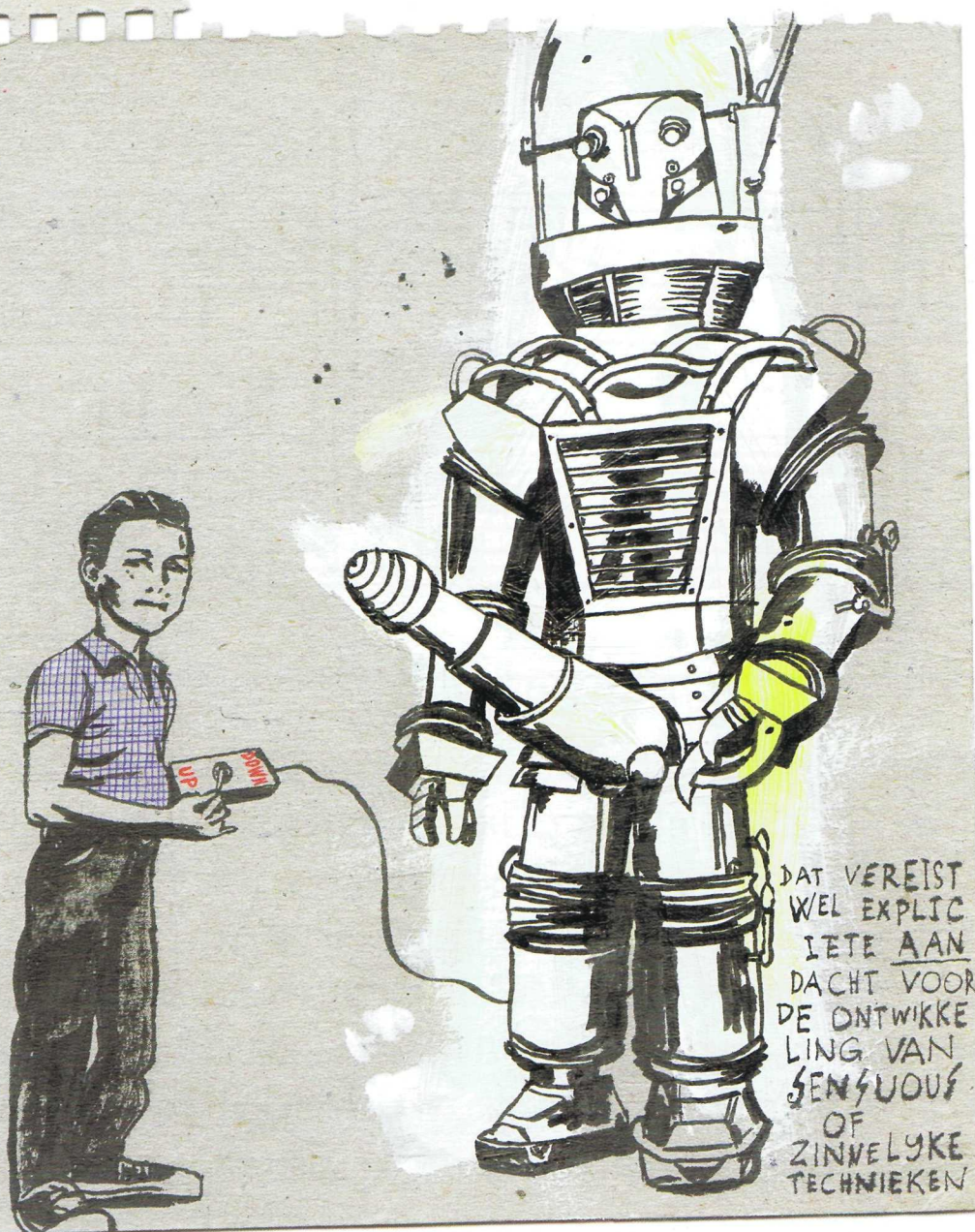
Techniek heeft een diepgaander invloed op ons dagelijks leven dan we vaak beseffen. En als we ons van die invloed bewust zijn vragen we ons af of we er wel zo gelukkig mee moeten zijn. Daar staat tegenover dat wij mensen kunnen kiezen hoe en waarvoor we onze technische kennis toe willen passen.

De hierboven genoemde techniekfilosofen brachten hun onheilspellende gezichtspunten naar voren aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. De massaproductie was in opkomst, het werk aan de lopende band deed zijn intrede. De vormgeving van producten was mede afhankelijk van de productiemachines, stroomlijning werd een esthetisch ideaal. Het Taylorisme deelde zelfs menselijke handelingen op in componenten die stuksgewijs werden getimed en geoptimaliseerd. Geen wonder dat men indertijd vreesde dat de mens zelf een radertje in de machine zou worden.

Eenheid in verscheidenheid Na de oorlog kwamen de kunststoffen in zwang: nylons en plastics. Kunststoffen kunnen in allerlei vormen worden gesponnen, gegoten en gespoten zodat de productiemachines niet langer maatgevend hoefde te zijn voor de vormgeving. Dit bood de mogelijkheid dezelfde producten in een enorme uiterlijke verscheidenheid op de markt te brengen. Het lifestyle-ontwerpen nam een hoge vlucht. Producten moesten niet meer alleen voldoen aan functionele kwaliteitscriteria maar daarnaast ego-versterkende verhalen, emoties en prestige verschaffen. Neem de transistorradio. Het principe blijft hetzelfde, maar je kunt hem krijgen in felgekleurde harde plastics voor de kleuters, als stem-

Kunstmatig van nature Nieuwe technieken veranderen onze manier van waarnemen. We kunnen kijken, ruiken en horen door middel van waarnemingsinstrumenten. We leren ons lichaam beter kennen door röntgenfotografie, echografie, MRI scans, enzovoorts. De culturele inbedding hiervan vindt niet alleen plaats op het niveau van verhalen, maar ook zintuiglijk. Technieken moeten letterlijk worden ingelijfd en 'bemiddelen' daarna tussen waarneming en gedrag. Dat kan op verschillende manieren gebeuren, afhankelijk van plaatselijke praktijken en tradities.

Door onze blik even weg te sturen van het niveau van taal en bijna letterlijk af te dalen in het lichaam ontdekken we iets: techniek is niet per se vervreemdend. Aanvankelijk bestond de angst dat medische representaties van het lichaam door diagnostische technieken de patiënt zouden reduceren tot een operatie-object. Vanuit de invalshoek van bemiddelende technieken zien we echter dat techniek een grotere intimiteit met ons lichaam en de wereld om ons heen kan bewerkstelligen. Dat vereist dan wel expliciete aandacht voor de ontwikkeling van 'sensuus' of 'zinnelijke' technieken. Daarvoor staan ons nu allerlei nieuwe materialen en visualisatietechnieken ter beschikking.

De vrees voor techniek bleef niet lang onweersproken. De socioloog/filosoof Helmuth Plessner, rond de oorlogsjaren verbonden aan de Universiteit van Groningen, noemde de mens toen al 'van nature kunstmatig': wij mensen hebben nooit rechtstreeks toegang tot de natuur, onze gewaarwordingen worden noodzakelijkerwijs bemiddeld door taal, beelden en techniek. In plaats van vervreemding van de natuur te vrezen door die technische bemiddeling, kunnen we maar beter toegeven dat we van nature al vervreemd zijn. Wat ons dan rest is goed te worden in technische bemiddeling. Maar wat is goed in dit opzicht?

Keuzes De ontwikkeling van techniek hoeft niet op een universeel gelijke toepassing uit te lopen. Neem de biotechnologie. Nog maar nauwelijks een eeuw geleden werden in Azië honderden soorten rijst geteeld, die door eeuwenlange veredeling waren ontwikkeld en precies aangepast aan lokale omstandigheden. Nu zijn er nog maar drie kunstmatig gekweekte soorten over. Moderne teeltmethoden vereisen de standaardisering en homogenisering van het teeltmilieu en die worden teweegebracht door bestrijdingsmiddelen en bemestingsregimes. De nieuwste variant bestaat uit gewassen die zodanig genetisch zijn gemodificeerd dat ze bestand zijn tegen een allesver-

nietigend bestrijdingsmiddel. Dergelijke planten worden wereldwijd geëxporteerd want ze zijn onafhankelijk gemaakt van specifieke milieus. Genetische modificatie staat dus in dienst van universeel toepasbare soorten.

Maar dat hoeft niet zo te zijn! Standaardisering en universalisering zijn niet inherent aan technologie. We kunnen biotechnologie ook in dienst stellen van de (her)ontwikkeling van zeer lokale soorten. De techniek verzet zich daar niet tegen. Al kan het niet voor hetzelfde geld: of techniek zich uniform of divers ontwikkelt is een kwestie van keuzes van economische aard.

Nieuwe visualisatie- en representatietechnieken stellen ons in staat nieuwe materialen te ontwikkelen. Krachtens onze natuurlijke kunstmatigheid en de technisch bemiddelde toegangen tot de wereld die daaruit voortvloeien, kunnen we ons steeds intiemer in onze leefmilieu's voegen. Of dat gebeurt, hangt af van onszelf: nemen we diversiteit als richtsnoer voor ontwikkeling en research of gaan we voor kostendrukkende massificatie en uniformering? Wat zullen we doen? Maken we onszelf geldelijk rijker en de wereld armer of maken we voor veel geld de wereld diverser en onze ervaringen rijker? Hoe dan ook, we zijn aangewezen op techniek om onszelf en onze wereld vorm te geven. ^{fin}

Petran Kockelkoren studeerde filosofie en culturele antropologie in Groningen. Sinds 2001 is hij als bijzonder hoogleraar Kunst en Technologie verbonden aan de Afdeling Wijsbegeerte van de Universiteit Twente. Hij doceert tevens aan de kunstacademie AKI van Hogeschool Artez. Van 2002 t/m 2007 was hij voorzitter van de jury van de Witteveen+Bos prijs voor Kunst+Techniek. Hij is auteur van *Techniek: Kunst, Kermis en Theater* (NAI Publishers, 2003) en van *Mediated Vision* (Artez/Veenman Publishers, 2007)